

Baberti Dergisi / Journal of Babarti
e-ISSN: 3023-4107
Sayı: 18 / 2023 - Aralık

Fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Âmm
'Abdussabûr ŞÂHİN
Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993, 288 Sayfa

Yusuf AKYÜZ

Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı.
Erzurum / Türkiye
*Post Ph.D. Research Assistant, Atatürk University, Faculty of Divinity,
Department of Basic Islamic Studies, Programme in Arabic Language and it's
Rhetoric.*
Erzurum / Türkiye
yusuf.akyuz@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8212-1997

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap Tanıtımı / Book Review
Geliş Tarihi / Date Received: 22 Eylül / 22 September 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Aralık / 25 December 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yusuf Akyüz, "Fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Âmm, 'Abdussabûr Şâhin,
Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1993", *Baberti Dergisi*, 18 (Aralık / 2023): 96-106.

Öz

Fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Âmm adlı 'Abdussabûr Şâhin'in kaleme aldığı bu çalışma, genelde tüm diller özelde ise Arapça açısından dilbilimin en önemli konularını ele almaktadır. Yazar, çalışmasında detaylara girmeden dilbilim konularıyla ilgili temel fikirlere değinmektedir. Bu eser dilbilim çalışmalarına kaynaklık edebileceği gibi Arap dünyasında önemli bir şahsiyet olan 'Abdussabûr Şâhin'in ülkemizde tanınmasına ve eserlerinin araştırılmasına sebep olacağından da önem arz etmektedir. Eser, bir giriş ve dokuz bölümden oluşmaktadır. Bu makalede Müessesetu'r-Risâle tarafından 1993 yılında 6. baskısı yayınlanan Abdussabûr Şâhin'in fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Âmm isimli eseri esas alınarak eserin içerik ve yöntem bakımından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.¹

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Dilbilim, Kur'an, Ses bilim, Dilsel Çatışma.

Abstract

This study, written by 'Abd al-Şabûr Shâhin named fî 'İlm al-Lughati'l-'Âm, deals with the most important issues of linguistics in terms of all languages in general and Arabic in particular. The author touches on the basic ideas about linguistic issues without going into details in his work. This work is important because it can be a source for linguistics studies, as it will cause the recognition of 'Abdussabur Şahin, an important figure in the Arab world, in our country and the research of his works. The work consists of an introduction and nine chapters. In this article, it is aimed to evaluate the work in terms of content and method, based on Abdussabûr Şahin's book fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Âmm, the 6th edition of which was published by Müessesetu'r-Risâle in 1993.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Linguistics, Quran, Phonology, Linguistic Conflict.

18 Mart 1929'da Kâhire'de İmam Şafii mahallesinde doğan 'Abdussabûr Şahin 2010 yılında Kahire'de vefat etmiştir. el-Ezher-i Şerif ve oradan da Darü'l-Ulum Fakültesi'ne geçerek 1956'da mezun olmuştur. 1960'da yüksek lisansını, 1965'de ise Kur'ân-ı Kerim'de şâz kıraatler üzerine doktorasını tamamlamıştır. 1970'de profesör olan yazar, Darü'l-'Ulûm'da öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Fransızcası oldukça iyi olan yazar, Kur'ân-ı Kerim başta olmak üzere birçok eseri Fransızcaya tercüme etmiştir. Uzun süre Mısır'ın en büyük camilerinden biri olan Amr b. As camisinde hatiplik yapmıştır.

Telif ve tercümelerden oluşan 65 kitabı bulunmaktadır. 10 ciltlik Mufassal li-Âyâti'l-Kur'ân isimli eseri ve Nisâun Verâe'l-Ahdâs isimli 10 kitaptan oluşan koleksiyonu dikkat çeken çalışmalarındandır. Yazarın İslam dünyasında eleştirilere yol açan bir diğer önemli eseri de Ebi Âdem dir. Fî 'İlmi'l-Luğati'l-'Âmm adlı eseri ise dilbilim hakkındaki önemli

¹ Abdussabûr Şâhin, *Fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Âmm* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1993).

eserlerindedir ve çalışma konumuzu oluşturmaktadır. Bu çalışma, genelde tüm diller özelde ise Arap dilinde dilbilimin temel konularını ele almaktadır. Eser bir giriş ve dokuz bölümden oluşmaktadır.

Yazar, giriş bölümüne 'İlmu'l-Luga (linguistique) ve Fıkhu'l-Luga (philologie) kavramlarını açıklamakla başlamıştır. Klasik Arap dilbiliminde bu iki kavramın aynı anlamda kullanıldığını, modern dönemde ise Arap dilbilimcilerinin batı dilbiliminden etkilenerek 'İlmu'l-Luğa'yı geniş anlamda, Fıkhu'l-Luga'yı ise nispeten daha dar anlamda kullandıklarını belirtmiştir. Klasik dönem Arap dilcilerinin Arap dilbilimi hakkındaki yaklaşımlarını Kurân'ın nüzûlüyle başlatan ve genellikle Kurân'ı anlama esaslı olduğunu ifade eden yazar, modern dönem dilcilerin görüşlerini, farklı yaklaşımlarını, alana getirdikleri yeni terimleri ele alarak konu hakkında özgün fikirlerini yalın bir dille sergilemiştir. Genellikle Kurân'a hizmet etmek düşüncesinin ön planda olduğu ilk dönemde (sahabe ve tabiin dönemi) Kurân lafzının anlaşılması için elzem olan gramer (sentaks) ilminin temellerinin atıldığını ifade eden yazar, aynı paralelde kelimelerin morfolojik yapısının yine gramerle beraber işlenmiş olduğunu ifade etmiştir. Ses bilim ve belagat ilminin de gelişim gösterdiği bu dönem, dilbilim için en fazla emek verilen ve temel konuların oluşturulduğu zaman dilimi olarak belirtmiştir.

Arap dilbilimini Hz. Ali veya başka bir sahâbenin teşvikiyle tâbiünden Ebü'l Esved ed-Düelî ile başlatan yazar, dilde gramer ile başlayan bu çalışmaların Abdurrahmân b. Hürmüz el-A' rec el-Medenî (ö. 117/735), Yûnus b. Habîb (ö. 182/798), Nasr b. Âsım b. Amr el-Leysî (ö. 89/708 [?]) gibi önemli dilcileri ortaya çıkardığını ve bu alanın sürekli bir gelişim içinde olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde Arap olmayan milletlerle olan irtibatın yoğunluğu nedeniyle dilde olumsuz etkilerin oluşmasına rağmen öz, halis Arapçanın korunması ve günümüze ulaşan kurallarının temellerinin atılması açısından çok önemli olduğundan bahsetmektedir. Nitekim tüm Arap dünyasının kabulüyle Arap dilbiliminin en önemli temsilcileri olan Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve onun talebesi Sîbeveyh (ö. 180/796) bu dönemde ortaya çıkan isimlerdendir. İkinci basamak denilebilecek olan dördüncü asrın ortalarında İbn Cinnî (ö. 392/1002) gibi çok yönlü fıkhu'l-lüğa, ilmu'l-esvât gibi alanlarda yapılan çalışmalarıyla ön plana çıkan dilcilerle ilmu'l-luğa'nın zirve yaptığı söylenebilir.

Yazara göre üçüncü basamakta sözlükbilim çalışmalarının geliştiği gözlenmektedir. Nitekim genel kabule göre el-Halîl b. Ahmed'in kitâbü'l-ayn adlı eseriyle başlayan sözlük çalışmaları 711 de vefat eden İbn Manzûr'un Lisânü'l-Arabisimli devasa eseriyle zirveyi görmüştür. Bu çalışmalara paralel olarak gelişen sözlük çalışmaları, sürekli bir gelişim göstererek farklı

metotlarla çeşitli eserlerin ortaya çıkmasına yol açmış ve günümüzde etkinliğini koruyarak ilgi görmeyi sürdürmüştür. Ayrıca sözlük çalışmalarının artması dilbilimde şerh, talik ve takrir çalışmalarını hızlandırmış ve beraberinde Yunan ve Fars kültürünün etkilerini de taşımıştır. Bu dönemden günümüze kadar Avrupa'da da gelişen dilbilim çalışmaları hızla artmış ve tüm dünyada alana katkı sağlayan dilliler birbirlerinden etkilenecek yeni terimler geliştirmişlerdir.

Dilbilim çalışmalarının artmasında etkin olan oryantalistlerin sömürgeci anlayışla karıştırılmaması gerektiği kanaati yazarın ön plana çıkmaktadır. Nitekim oryantalistlerin çalışmaları klasik dönem kaynaklardan istifadeyle beraber çok zengin içerikler olarak kabul görmektedir. Klasik döneme saygı ile yaklaşan ve modern dilbilim kuramlarını yaygın bir şekilde kullanan belki de bu alanda çığır açan Arap dilbilimci İbrahim Enis, çalışmalarıyla örnek bir şahsiyet kabul edilmektedir. Özellikle öğrencilerinin ve sonraki dillilerin aynı metotla ilerlemesi takdir edilmesi gereken bir olaydır.

Modern dilbilimin Avrupa'da doğuşunu elbette Ferdinand de Saussure (1857-1912) ile ilişkilendirmek gerekir ki o, Avrupa'daki modern dilbilimi üç merhalede ele almaktadır. Birinci merhalesini mantık temelleri çerçevesinde ele alınan gramer ilmiyle, ikinci merhalesini kendisinden daha önce İskenderiye'de var olan filolojinin ve fıkhu'l-lüğa'nın temeli sayılabilecek boyutuyla dilci Friedrich August Wolf (1759 – 1824) öncülüğünde ilerlediğini ifade etmektedir. Bu dönemde filolojinin konusu sadece dil değil, metin tahlili ve neşri, talik, edebi tarih, ahlak gibi çok boyutlu olduğu görülmektedir. Üçüncü merhalesini ise asıl anlamını bulan karşılaştırmalı filoloji/gramer ile ifade etmektedir. Sanskritçeyi çeşitli dillerle karşılaştırarak inceleyen, *System de la Conjugaison du Sanscrit* isimli eseri okutan Franz Bopp (ö.1867, Berlin) bu dönemin öncü isimlerindedir. Yazar, batıda dilbilim çalışmalarının sürekli geliştiğini ve Ferdinand de Saussure döneminde sistematize edildiğini ve öğrencileri tarafından daha da geliştirilerek ilmu'l-lüğa'da önemli bir merhaleye ulaşıldığını beyan etmektedir. De Saussure, elli beş yıllık ömrüne rağmen genel dilbilim dersleri başlığı altında karşılaştırmalı dil çalışmalarıyla döneme damga vuran önemli bir isimdir. Mario Andrew Pei (ö. 1978) tarafından yayımlanan de Saussure'un bu çalışması üzerine oldukça durulmuş ve eser, dilbilim çalışmalarına temel bir kaynak haline gelmiştir. Ayrıca yazar, çalışmanın bu bölümünde batıda gelişen dilbilimin alt başlıklarını (özellikle tarihsel, senkronik ve coğrafi dil bilimlerini) oldukça detaylı bir şekilde ele almıştır.

Birinci bölümde yazar, dilin tanımı üzerine çok durmuştur. Dilin insana özgü olmadığını, Hz. Süleyman kıssasında geçen karınca ve hüdhüd

kuşunun konuşmalarını örnek vererek ele almıştır. Ayrıca bu bölümde dilin akılla olan ilişkisine de vurgu yapmıştır. İlmü'l-luğa ve ilmü'l-kelamın aynı anlamda kullanıldığını ve zamanla ilmü'l-kelamın farklı bir anlama dönüştüğünü ifade etmiştir. Lügat, lisan ve kelam kavramlarını ıstılahi anlamlarıyla ve modern dönem dilcilerin farklı yaklaşımıyla detaylı olarak işlemiştir. Bu konuda De-Saussure gibi modern dilcilerin görüşüne yer vermiş ve bazen eleştirel yaklaşımlar yöneltmiştir. Ayrıca dilde yazının konumu hakkında tespitler de sunmuştur.

İkinci bölümde yazar, dilin doğuşu/kökünü meselesini farklı dilcilerin görüşünü açıklayarak üç temel başlık etrafında incelemiştir. Birinci görüşe göre dilin kökeni vahiy iken; ikinci görüşe göre dili ilk kullananlar arasındaki ortak kullanımla gelişmiştir. Üçüncü görüş ise dil, insan ve eşya eylemlerinden kaynaklanan seslerle alakalı doğal gelişim göstererek ortaya çıkmıştır. Yazar, bu üç görüşün dışında dilin toplum fertleri içinde kültürel bir kazanım olduğunu ifade ederek konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir. Yazar, çocukta dil gelişiminin çeşitli merhalelerini ele almıştır. Bu bölümde ise yazar, dil ve düşünce üzerine görüşlerini açıklamıştır. İnsan için düşüncenin dil gelişiminde de etkisinin varlığını ispat etmeye çalışmıştır.

Dil bilim alanlarını yüzeysel bir şekilde inceledikten sonra yazar, üçüncü bölümde modern dil araştırmalarının en önemli çalışma alanının ses bilim olduğunu ifade etmektedir. Zira ses aşaması, dilin başta şiir ve nesir olmak üzere her türlü terkip, sözcük, kip hatta edebiyatının dayandığı temeldir. Dolayısıyla dil araştırmacısının ses bilime yönelmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu bölümde ses bilimin iki konusu üzerine yoğunlaşmıştır. Birincisi harflerin seslendirilmesiyle ilgili konuları seslerin dış dünyadaki titreşimlerini ve doğal sesleri inceleyen fonetik kısmı; ikinci kısmı ise seslerin kelime ve cümle içindeki konumlarına göre seslendirilmesiyle ilgilenen fonoloji kısmıdır. Ayrıca yazar Arapça hece yapısından bahsetmektedir. Arapça kelime yapısının sert ünsüzle başlayıp hareke alarak devam etmesi gerektiğini ancak İngilizcedeiki ünsüzle başlanabileceğinden bahsederek diller arasında bu bakımdan farklılıklar bulunabileceğine değinmektedir. Fonolojinin ele aldığı bir diğer konu da vurgu ve tonlamadır. Vurgu diller arasında farklılık gösterdiği gibi lehçeler arasında da farklılık gösterebilir. İngilizcede vurgu birinci heceye Fransızca'da ise ikinci heceye yapılmaktadır. Örneğin medrese kelimesine Kahire'de ikinci heceye vurgu yapılırken Beni Suveyf'de birinci heceye yapılmaktadır.

Yazara göre dil bilim, ses bilimden sonra kelimenin yapısı, ekleri, türemesi ve dilden dile farklılık gösteren kelimenin yapısına hükmeden kuralları inceleyen sarf ilmiyle de ilgilenmiştir. Yazar, çeşitli dillerde kelime

türeyişinin genel olarak iki şekilde gözlemlendiğini, birincisi, örneğin Fransızca'da gözüken ekleme yöntemiyle; ikincisi, örneğin Arapçada gözüken iç değişim yöntemiyle gerçekleştiğini ifade etmiştir. Bununla beraber Arapçada ekleme yöntemiyle kelime türetildiğinden de bahsetmiştir. Kelime anlamlarının sadece türeme yoluyla gelişmediğini, dilin tarihsel gelişimi ve toplumsal faktörlerle de anlam değişimi, genişlemesi vs olabileceğine de dikkat çekmiştir. Yazar bu bölümde fonolojinin her konusuna değinmeye çalışmıştır.

Dördüncü bölümde yazar fonem teorisine girmeden önce ses ve ses birim kavramlarının anlaşılması gerektiğine dikkat çekmiş ve fonolojiyle ilgili pek çok araştırma yapıldığını belirtmiştir. Yazara göre bu araştırmalar, fonoloji kavramının sınırlarını belirlerken kavramın içeriğini doldurmada bazı problemlerle karşılaşmıştır. Yazar, ses birimin ses organları, nutuk, işitme, işlevsel, psikolojik ve bunlardan oluşan bir karışım temelli olduğu hususundaki ihtilafların, birtakım dilbilimcilerin bu kavramı inkâr etmelerine sebep olduğundan bahsetmektedir. Çözüm noktasında bu kavramın ilk olarak Fransız dilbilgisinde ele alındığından dolayı Fransızca aslından incelemek gerektiğini ifade etmektedir. Ferdinand de Saussure konuşma esnasında sesin çıktığı azalar ve işitme olmak üzere fonolojinin iki aşamasına değinmektedir. Ona göre fonem, söylenen ve işitilen birimlerin söylemeyle ilgili hareketler ve işitmekle ilgili etkilerinin tümü şeklindedir. Ayrıca söylem ve işitimin birbirlerini gerektiren iki kavram olduğuna dikkat çeker. Bu bölümde G. Bondouin, Daniel Jones ve Freeman Twaddell gibi filozofların sesbilimle ilgili yaklaşımlarını ele almaktadır.

Beşinci bölümde yazar, dil coğrafyası başlığı altında dil atlasının bir medeniyet bilimi ve gerekliliği olduğundan dil ailesi ve dil topluluğu kavramlarından, dil coğrafyasıyla ilgili takip edilen klasik ve modern yöntemlerden, Fransız Dil Atlası ve Alman Dil Atlası'ndan ve bunların farklarından bahsetmektedir. Yazar, dil coğrafyası biliminin iletişim araçları, mesafelerin azalması ve kültürel ve ticari alışverişlerin çoğalması gibi sebeplerle ancak son yıllarda ilgilenilen bir alan olduğuna değinmektedir. Bu sebeplerden dolayı artık araştırmacıların, yaygın dilleri, bu dillerin haritadaki yerlerini, kimlerin o dilleri konuştuklarını, konuşanların sayılarını ve siyasi, iktisadi ve kültürel yönden bu dillerin katma değerini öğrenmek zorunda olduklarından bahsetmektedir. Esere göre, dil coğrafyasıyla ilgilenmek her geçen gün daha fazla önem arz etmektedir. Bu nedenle Arap lehcelerini incelemekten ziyade, dilsel araştırma ve gelişmeleri sürekli takip etmemiz gerekmektedir. Nitekim İslam mesajını taşıması Afrika'nın da ortak dili

olması hasebiyle Arapçanın medeniyet mesajı, Arap devletlerinin de sınırlarını aşmaktadır.

Yazar, Fransa, İtalya, Hollanda, Romanya ve Cezâir gibi çeşitli dil atlaslarının yapıldığından bahsederek en önemli Arap lehçe atlasının da Gotthelf Bergsträsser'e ait olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda Fransız ve Alman dil atlaslarının dil atlası yapma fikri ve dil atlasını oluşturma yöntemi bakımından ortak ve farklı yönleri sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca dilcilerin siyasi ve kişisel etkilerden kurtulup objektif araştırmalar yapması gerektiğine vurgulamaktadır. Yazar, siyasi sınırların dilsel sınırları belirleyemediğini, zira Arapçanın konuşulduğu yaklaşık 20 ülkenin siyasi bağımsız sınırlarının bulunduğunu, bu durumun diğer diller için de aynı olduğunu ve dil atlasının dilin konuşulduğu bölgeleri birleştirdiğini ifade etmektedir.

Altıncı bölümde yazar, dilin bir toplumun fertleri arasında ortak iletişim aracı olduğunu ifade etmekle beraber, o dilin farklı lehçelerini konuşanlar arasında -hatta o dili konuşan iki kişi arasında bile- kullanım, cümle yapısı ve ses özellikleri gibi değişik yönlerden farklılıkların bulunduğunu belirtmektedir. Yazara göre dilin insan türünün ortak bir özelliği olması, konuşanların sosyal ve bireysel seviyelerinin, zaman, mekân ve dillerinin farklı olmasına karşın, ses bakımından aynı dilsel düzene tabidirler. Örneğin "m" harfi her dilde benzer özelliklere sahip bir şekilde telaffuz edilmektedir. Cümle kuruluşu bakımından olan farklılıklar ise dilleri birbirinden ayıran en önemli özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Dillerin bu ortak ve ayrılan özelliklerinden dolayı dilciler dili, iki düzeyde ele almışlardır, birinci düzey, insanın yaşadığı psikolojik ve fiziksel istidatlarıyla ilişkili genel kurallar çerçevesinde soyutlamacı genel dil anlayışı; ikincisi ise farklı diller arasında görülen gerçekçi bir yaklaşım ile ortak bir dilin toplumun tüm fertlerine kendini kabul ettirmiş örnek bir dil formudur. Lehçe sınırlarının belirlenmesi de bir diğer önemli husustur. Lehçelerin birbirinden etkilenmesi sonucu bu sınırlar da girift hale gelebilmektedir. Bununla beraber lehçe farklılıklarında önemli olan her bir lehçe konuşmacısının kendi dilinin en doğru dil olduğunu kendi lehcesinin en uygun lehçe olduğunu ve diğer lehçelerin doğrudan saptığını hissediyor olmasıdır.

Yazar, toplumsal izolasyon sebebiyle ortaya çıkan özel dillerin olduğunu ve bu dillerin belli meslekler, hususi topluluklar ve belli taraftar kitlesi bulunan gruplar tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Her mesleğin kendine mahsus dilsel özellikleri bulunmaktadır. Halk dili ile meslek dilleri arasında kullanım ve anlam bakımından bazı farklar vardır. Özet olarak özel diller sosyal izolasyon sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Başlangıçta doğal bir dil

özelliği taşıırken zamanla kendi içinden beslenip kendine mahsus dil içi ortak özellikler oluşturmaktadır.

Dilbilimcilerin dillerin benzer bazı yönlerini tespit ederek onları sınıflandırdıklarından bahsetmektedir. Bu bağlamda Max Müller'in görüşü öne çıkmaktadır. Ona göre diller üç temel kategoride incelenmektedir. Hint Avrupa dilleri, Hami Sami ve Turani dillerdir. Yazar aynı gruptaki dillerin değişmez bazı özelliklerine de değinmektedir. Aynı dil içinde lehçelerle ayrılan dilleri dil akrabalığı çerçevesinde değerlendirmektedir.

Yedinci bölüm, dilsel çatışma, bu çatışmanın silahlı kuşatma ve diller arası komşuluk sebeplerine, sonuçları ve aşamalarına ayrılmaktadır. Dil toplumdan soyutlanmış bir olgu olmadığından tüm olumlu ve olumsuz toplumsal gelişmeler dile de aksetmektedir. Zira dil toplum hayatının tafsilatlı sicil defteri gibidir. Dil kendi toplumundan etkilendiği gibi farklı dil topluluklarıyla da etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Toplumların maruz kaldığı sevgi ve çatışma, barış ve savaş gibi her türlü çatışmalar dili etkilemektedir. Bu ise dillerin birbirlerinden alma-verme ve birbirlerini yok etme ve güçlendirme gibi durumlarla oluşmaktadır. Bu bölümde yazar dilsel çatışmanın tarihi seyrine, aşamalarına, en önemli faktörün medeniyet olduğuna ve bir dilin diğer dile galip gelmesinin bazen asırlar sürebileceğine değinmektedir.

Yazara göre bu çatışmanın bir boyutu şiddete dayalı iki toplum veya iki dil arasındaki savaşların tesiriyle diğer boyutu ise iki toplum veya iki dil arasındaki komşuluk ilişkisine dayalı olan sakin ilişkiyle şekillenmektedir. Toplumların tarih boyunca silahlı çatışmaları olmuş ve galip gelen toplum yenilen toplumun topraklarını istila etmesiyle diller arası çatışma da meydana gelmektedir. Diller arasındaki bu çatışmada ya dillerden birisi diğerine galip gelmesi ve toplumun ortak bir dili olması ya da her iki dilin de zayıflaması ve iki dilin de toplumun her iki cenahında kullanılması şeklinde sonuçlanmaktadır. Bu dillerin dil ailesi farklı ise birbirlerine galip gelmeleri güçleşmektedir. Toplumlardan birisi keyfiyet olarak daha medeni ise diğer toplumun sayısal çoğunluğu bir kıymet ifade etmez ve her halükarda onu ezip geçmektedir. Eğer kuşatılan ülke medeniyet bakımından daha ileri ise kuşatan ülkenin diline galip gelmektedir. Eğer her iki toplumun medeniyet seviyesi yüksekse o zaman çatışma kendini ekonomik ve siyasi alana yönlendirmektedir. Bir dilin başka bir dili etkilemesi veya onun yerine geçmesi asırlar sürebilmektedir.

Yazar, Arap dilinin İslam'ın yayılması aşamasında Kur'an'ın dili olması hasebiyle yeni bir medeniyetin davetçisi olduğundan, yayıldığı her yerde kendini kabul ettirmesinden, o bölgenin dilinin yerini almasından ve

Arapçanın bu yayılma tarihinden de bahsetmektedir. Yazara göre Türkçenin Arapça ve Türkçenin karışımı olması ve medeniyet yönünün Grekçe'den zayıf olmasından dolayı Türklerin feth ettiği balkanlarda kendi dillerini hakim kılamadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca çatışma, barışçıl ve silahlı çatışma olmadan komşuluk aracılığıyla gerçekleşmektedir. Diller birbirinin içine hissettirmeden sızmaktadır. Medeniyet seviyesi yüksek olan dil genelde diğer dili kuşatmaktadır. Bu tür çatışma şu şekillerde gerçekleşmektedir: Toplumlardan birisi gelişme gösterince komşu topluma göçlerin başlamasıyla diller arası çatışma başlamaktadır. Siyasi olarak güçlü olan toplum diğer toplumu etkisi altına alıp ve onun dilini etkisiz kılmaktadır. Örneğin Fransızca ve İngilizce gibi bazı diller çevresindeki dilleri bu şekilde etkisi altına almaktadır.

Sekizinci bölümde yazar, Arap kültürünün Hz. İsa'dan ve Yunan kültüründen daha eskiye dayandığından, ortak bir Arapçanın oluşum sürecinden, kabileler arası savaşıardan, her kabilenin kendine mahsus lehçelerinin varlığından ve kabenin dolayısıyla mekkenin kutsal bir merkez olmasından bahsetmektedir. Arap kabileleri arasındaki ticari ve edebi ilişkiler sayesinde özellikle şairlerin hakemler önünde şiirlerini okuyarak yarışmaları neticesinde ortak bir Arapçanın meydana geldiğine değinmektedir. Kutsal özelliğinden dolayı Kabe'nin etrafında yerleşik olan Kureyş kabilesinin edebi ve manevi bir otoritesi olduğunu ifade etmektedir. Yazar, Kureyş Arapçasının adeta fasih Arapça formlarından en güzelleri seçilerek oluştuğunu ve dolayısıyla en fasih Arapça, olduğunu belirtmektedir. Arap dilinde sarf ve nahiv ilimleri, dil alimlerinin Kureyş kabilesi ve komşu kabilelere yönelmesiyle oluştuğunu ve dille ilgili doğru ve yanlışları bu kabilelerden aldıklarıyla belirlediklerini söylemektedir. Zira dilde doğruluk ve yanlışlık toplumun kabulleriyle belirlenmektedir. Arap toplumunun sosyal yaşamı yüksek medeniyete sahip maddi ve edebi her türlü imkânı olan Kureyş, Huzeyl, Evs ve Hazreç gibi kabilelerden oluşan bir kesim ve medeniyetten uzak göçebe hayatı yaşayan Temim, Kays ve Esed gibi kabilelerin öncülük ettiği diğer bir kesim olmak üzere iki tabakadan oluşmaktadır.

Bu bölümde yazar, ayrıca lehce ile ortak dil arasındaki bazı ses, kelime ve cümle yapılarında farklılıklar olabileceğine, lehce ve ortak dilin tarihsel sürecine, benzer ve farklı yönlerine değinmekte ve maddeler halinde ele almaktadır. Yazara göre Arap dil tarihi sadece lehcelerden ibaret olup her kabilenin kendi lehcesine sıkı sıkıya bağlanıp iftihar ettiği kabilesel parçalanma dönemi ve Kureyş'in tüm Arap Yarımadasına hükmettiği dil birliği dönemi olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır.

Dokuzuncu bölüm Kur'an ve Arapça'yla ilgilidir. Bu bölümde Kur'an'ın içeriği ve ifade gücü, güncel Arapça krizi ve fasih Arapça düşmanları ele alınmaktadır. Yazar, Arapçanın Kur'an'ın dili olmasının onun tüm özelliklerinin fevkinde olduğuna değinmektedir. Kur'an'ın içeriğinden, konularından, konuları ele alış biçiminden, kâinatın yaratılışındaki ilahi mucizelerden, Kur'an'ın nüzûlünden ve bir anda yekün olarak nâzil olmadığından bahsetmektedir. Kur'an'ın Arapçayla sıkı ve güçlü irtibatını belirten yazar, Arap dilinin kemal seviyesinin Kur'ân'da gözüktüğünü vurgulamaktadır. Tevrat ve İncil ise İbranice ve Aramice dilinde nâzil olduğundan yazara göre o diller Arapçaya göre mahalli lehce statüsündedir.

Bu bölümde, Kur'an nazil olmadan önce Arap yarımadasının her tarafında güçlü kökene sahip dillerin varlığından ve Arapların kabileler halinde birkaç ticari faaliyet gösteren, şiirler inşad eden ve kıssalar ve tarihi olayları nakleden bir topluluk olduğundan bahsedilmektedir. Arapların ve dolayısıyla Arapçanın geçirmiş olduğu tarihi süreç ve Kur'an'ın Arapça indirilmesinin arka planı açıklanmaktadır. Medeniyetten uzak bu topluluğun Kur'an sayesinde nasıl muazzam bir medeniyete dönüştüğü ve Kur'an'ın Arapçayı yok olmaktan nasıl kurtardığı izah edilmektedir. Arapçanın hayatına sebep olan Kur'an'la Arapçanın arasının açılmasının, Arapçanın yok olmasına sebep olacağı vurgulanmaktadır. Yazara göre marksist düşüncenin bir tezahürü olarak sömürgeciler bu durumu sezdikleri için Arapça ile İslam'ın arasına ket vurmak istemektedirler. Bunu da doğrudan Kur'an'a ve İslam'a hücum ile değil ammiceyi yaygınlaştırarak dil vasıtasıyla yapmaktadırlar. Yazar ammicenin yaygınlaşması için verilen çabalara ve başvuru yollara ilerideki sayfalarda değinmektedir.

Bölümün ikinci önemli başlığı altında günümüzde Arapçanın karşılaştığı durgunluktan, medeni hayat alanlarından çekilmesinden doğan bir krizden bahsedilmektedir. Arap ülkelerinde tıp kimya matematik gibi müspet ilimlerin İngilizce ile öğretildiğini söyleyen yazar bu konunun üzerine gidilmesi gerektiğini ve bir an önce eğitim dilinin Arapça olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç

Eser, başlangıçta dilbilimin genel konularıyla ilgilenirken ilerleyen bölümlerde Arap dilinin karşılaştığı güncel problemlere odaklandığı görülmektedir. Arap dilinin geleceğiyle ilgili kaygılarını dile getiren yazar, bu bağlamda yaşanan problemlerle ilgili çözüm önerileri de geliştirmektedir. Eser dilbilimin genel konuları hakkında yüzeysel bilgiler verdiği için araştırmacıların bu eserle yetinmemeleri gerekmektedir. Çalışma, alanında

ilklerden kabul edilmekte olup dilbilim konularını dillerin maruz kaldığı dilsel olaylarla açıklamaktadır. Arap dilinin bekasının ancak Kur'an ile mümkün olacağına inanan yazar, eserinde adeta fasih Arapçanın önemli bir savunucusuna dönüşmektedir. Yazarın eserinde anlaşılır bir üslup kullanarak konuları ele aldığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Şâhin, Abdussabûr. *Fî 'İlmi'l-Lugati'l-'Âmm*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 6. Basım, 1993.